

NOOR-EESTIST SADA AASTAT HILJEM

Methis. Studia humaniora Estonica. Nr 1/2. Noor-Eesti kümme aastat: esteetika ja tähendus. Koostajad Marin Laak, Sirje Olesk. Toimetaja Marin Laak. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2008.

Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituudi ning Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolise arhiivi uus teadusajakiri Methis on ellu kutsutud selleks, et „avada uksi ja õhuaknaid tõsiuurimuslikule humanitaarsele loomingle, milles on tekstimõnu ja sõnasära, miks mitte ka elegantsti”, kirjutab saatesõnas peatoimetaja Tiina Ann Kirss. Eesmärgiks pole dubleerida olemasolevaid väljaandeid, vaid kujundada „oma nägu ja tegu”, vastandudes samas „teadusbürookraatlikule pealiskaudsusele, mida kannustab „siisikeste” korjamise sund”.¹ Kaks korda aastas ilmuva Methise kaalukas esiknumber sisaldab 21 artiklit ja on pühendatud Noor-Eestile, mille sajandat aastapäeva tähistati aastatel 2005 ja 2007 konverentsidega Tallinnas ja Tartus. Artiklid ongi valminud Kirjandusmuuseumis toimunud kahe juubelikonverentsi ettekannete põhjal, enamik neist sihtfinantseeritava teadusteema või grandiprojekti toel.

Kogumiku mitut artiklit ühendavaks momendiks võiks pidada Noor-Eesti senise kaanoni – nii nooreestlaste endi kui ka järelkäijate kehtestatu – kahtluse alla seadmist. Nii näiteks küsib Corneliuss Hasselblatt oma artiklis väljakutsuvalt: mida Noor-Eesti tegelikult

¹ Samas on toimetust taotlenud endale ETIS-est kõrge klassifikaatori 1.2.

on ära teinud? „Tekstide, n-ö jäävate tekstide loomisel oli Noor-Eesti roll eesti kultuurimaastikul vägagi tagasihoidlik” (lk 54). Nõustudes üldjoontes eelpoolöelduga, tõstab minu maitse-eelistus siiski ka nt Suitsu luule ja Tuglase mõned novellid ning „Felix Ormussoni” tänapäevalgi auditavate klassikateoste sekka.² Hasselblatti väitega, et Randvere „Ruthi” paigutamine ilukirjanduse rubriiki pole õigustatud, ei saa siinkirjutaja aga soostuda. Aaviku prantsuskeelne päevik on olnud siiski vaid „Ruthi” kasvulava (vt Antoine Chalvini artiklit samas kogumikus), ning ilukirjanduslik päevik kui kirjandusžanr on oma eluõigust juba ammu tõestanud.

Jüri Kivimäe otsib Noor-Eesti tähendust ajaloolase vaatepunktist, refereerides palju nii Noor-Eesti kaasajast kui ka hilisemast ajast pärinevaid määratlusi ja hinnanguid. Huvipakkuvaim on tema tagasisivaade XIX sajandi nooreestlastele: saame teada, et baltisakslaste publitsistikas kasutatav *Jung-Eesten* kui eesti rahvuslaste sünonüüm põhjustas hiljem nooreestlaste vääritõlgimist. Võrdluseks on reastatud Euroopa teisi noorliikumisi, nagu nt *La Giovine Italia*, *Jung-Wien*, *Młoda Polska*, *Junges Deutschland*, *jaunlatvieši* ehk *Ein junges Lettland*, ning muidugi ka *Nuori Suomi*, kes meie rühmituse nimevalikul otsustavaks eeskujuks oli. Kivimäe ei ürita senist kaanoni muuta, vaid rõhutab Noor-Eesti sügavat ja pöördelist panust eesti kultuuriuuen-dusse. Tiit Hennoste postkoloniaalset

² C. Hasselblatt neid tänapäeval armastatud teoste loetelus ei nimeta (vt lk 54).

lähenedmist nimetab Kivimäe ahistoriiliseks ning arvab, et väide ise vajab pikemat diskussiooni ja järeleproovimist uurimistöoga (lk 39).

Radikaalseim Noor-Eesti kaanoni ümberhindamine pärinebki Hennoste sulest, kelle artikkel on järg esimesele, 2006. aastal Tallinna Ülikooli konventsikogumikus „Noor-Eesti 100. Kriitilisi ja võrdlevaid tagasivaateid” ilmunud artiklile, mis käsitles Noor-Eesti tegevust postkolonialismiteooria mõistetiku abil. Siinses uurimuses võrdleb Hennoste koloniaalset kirjandusmõtteviisi nii nooreestlaste omaga kui ka teiste samal ajal Eestis prevaleerinud mõtteviisidega, nagu nt rahvuslik-sotsiaalne, sotsialistlik-klassiline või XX sajandi modernism, esitades äärmiselt huvitava küsimuse: miks jäeti kõrvale modernism kui teine edasiminemise võimalus? Veelgi huvitavam on tema vastus sellele küsimusele, millest arusaamisest ja aktsepteerimisest sõltub, kas jääme igavesti eesti kultuuri käsitlenu „mõtteviiside hierarhiana, mille tipus troonivad nooreestlased” või „eri mõtteviiside kohtumispaigana, tihti väitlustandrina, vahel ka võitlustandrina” (lk 273). Artikli lõpul väitlebki Hennoste oma võimalike vastastega (põhjustasid ju tema seisukohad nii poleemikat kui ka teravaid sõnavõtte, siinses kogumikus oponeerivad talle Kivimäe kõrvale vähem või rohkem ka Daniele Monticelli ja Rein Veidemann). Noor-Eesti võimuambitsioone ja -praktikat annaks lahata ka Michel Foucault’ võimuhete teooria valguses, mida siiani mu teada tehtud ei ole. Õieti on kummaline, et meie akadeemiline kirjandusuurimus nii kaua (pea sajandi!) ja nii kriitikavabalt on omaks võtnud ja kinnistanud Noor-Eesti endapilti. Kas põhjuseks on sõltumatute uurijate vähesus või pigem rahvusliku identiteedi ebakindlus, mis vajab turgutuseks „suuri mõtlejaid”, keda tingimusteta kummardada?

Rein Veidemanni artikkel kujutab endast osalt kommentaari Hennoste käsitlusele, nimetades seda Noor-Eesti suure narratiivi katkestuseks. Samas püüab autor talle ka vastu vaielda, seades Euroopa kultuuri väidetavale kopeerimisele vastu Jaan Unduski tuntud maksimi kultuuri laenulisest olemusest ja „kultuurilisest ümberkehatumisest”, mille tähendus jääb siiski antud juhul ähmaseks. Kas siis Noor-Eesti näol on tegemist „kultuurilise plahvatusega” ja „Euroopa kehastumisega Eestisse” (Veidemann) või „laenulise vaimuparunluse ja rahvusideoloogilise arengupeatusega” (Toomas Liiv) või hoopis enesekolonisatsiooniga (Hennoste), jätab artikli autor lõpuks ikkagi lugeja otsustada. Tuglase enda seletus „mõjutuste mehhanismi” kohta, *tüpoloogilise parallelismi* mõiste vajaks samuti tänapäeval kriitilist ülevõtmist ja arutamist.

Ilukirjandustekstide uustõlgendustest väärivad esile tõstmist eelkõige Jüri Talveti ja Tiina Ann Kirsi artiklid.

Jüri Talvet on vaatluse alla võtnud Juhan Liivi vastuoksliku vahekorra Noor-Eestiga. Noor-Eesti juhtfiguurid, kes esindasid mõistusliku selguse ja programmilisuse kultuuri, mida aga Liiv tajus „ehtsa luule antipoodina” (lk 61), ei küündinud mõistma mõndagi Liivi luulest. Lahates Tuglase Liivi-monograafias (1927) esitatud väärtõlgendusi ning pakkudes uusi – juhtides mh tähelepanu Liivi luule ironiale –, rõhustab Talvet, et Liiv oli XX sajandi Euroopa luule varajane ettetundja. Ka annab autor uue mõõtme Liivi eluängile, mida põhjustas eelkõige ta üksindus – mõistmise puudumine kaasajal. Talveti suurepärase artikkel pakkus mulle täiesti uue Liivi-kogemuse.

Tiina Ann Kirsi artikkel „Pegasus ja puuhobune. James Joyce’i „Kunstniku noorpõlveportree” ja Tuglase „Felix Ormusson”” lähtub komparativistlikust vaatenurgast. Esmapilgul ehk ootama-

tuna tunduv võrdlusmaterjal Joyce'i esikteose näol osutub põhjendatuks: mõlemad autorid lõpetasid oma romaani samal, 1914. aastal (kuigi mustandid/katkendid valmisid juba kümme aastat varem), mõlema kunstniku-romaaniga peategelased on autorite *alter ego*'d ja mõlemas romaanis leidub hulk temaatilisi ja vormilisi paralleele. Kuigi „Ormussonist” on palju kirjutatud, on Kirss suutnud anda värske ja intriigeriva tõlgenduse, valgustades romaani nii palimpsestina kui ka iroonilise autobiograafiana. Artikkel kinnitab veendumust, et tekstiseoste uurimine on perspektiivikas isegi siis, kui kõnealused teosed on valminud teineteisest sõltumatult ja vastastikku mõjutamata. Maailm ja aeg, kus nad loodi, on siiski üks.

Ka Ülar Ploom tuvastab üllatavaid tekstiseoseid. Ta uurib Ridala luule ikoonikat ja sümbolismi, võrreldes seda Paul Verlaine'i ja itaalia luuletaja Giosuè Carducci luulega – keda Ridala oli ka tõlkinud –, tuvastades hulga sarnaseid jooni nende ja Ridala luule graafilises ikoonikas, kõlapildis ja süntaksis. Selgub, et eesti luules enamasti arhailise ja omatõulisena tuntud Ridala lähtus ikkagi „sulanduse taotlustest nii Euroopa kui ka antiikkultuuri traditsioonidega” (lk 72).

Milline oli prantsuse keele roll Johannes Aaviku keeleuunduses, sellele keskenduvad oma artiklites Antoine Chalvin ja Kaia Sisask. Erinevalt traditsioonilisest Aaviku kummardamisest on mõlema autori järeldused pigem kriitilised. Chalvin leiab, et Aavik võttis keeleuunduses eeskujuks prantsuse keele, mis oli n-ö stilistiliseks ideaaliks ning inspireeris hulga konkreetseid uuendusi, minnes aga liiale eesti keele lähendamisega prantsuse keelele. Keeleuundus ei sündinud Chalvini hinnangul mitte objektiivsest vajadusest, vaid (*sic!*) nooreestlaste keelelisest alaväärsuskompleksist – tegelikult ei

olnud eesti keel XX sajandi algul madalamal arengutasemel kui mis tahes Euroopa suurkeel. Sisask juhib tähelepanu Aaviku teoreetiliste sõnavõtude ja praktilise tegevuse mõningatele vasturääkivustele (mis oli iseloomulik ka teistele nooreestlastele). Nii selgub, et Aavik on toonud tõlkimisel tihti sisulisele täpsusele ohvriks luuletuse või lause vormi, stiili. Ka osutab autor 26 tekstinäite varal, et Aavik ei lähtunud Poe novellide tõlkimisel ingliskeelsest originaalst, vaid toetus paljuski Baudelaire'i prantsuskeelsele tõlkele „Ouvres complètes d'Edgar Poe”.

Nooreestlaste lugemusele, mitmesugustele mõjudele ja laenudele keskenduvad veel Ülle Pärli, Lea Pildi, Liina Lukase ja Mirjam Hinrikuse artiklid, mis pakuvad häid ahhaa-elamusi. L. Pildi artiklist selgub, et Tuglas iseloomustas ja põhjendas vene sümbolistide liidri Valeri Brjussovi vajalikkuse sildi all iseennast. Brjussov, kes tema sõnul oli „tõeline kirjandusprotsessi organiseerija” ja kirjanduskultuuri üld-euroopalikumaks tõstja, oli seega Tuglase enesepilt. Mari Tarvase „Mõtisklusi Rilkest” arutleb muu hulgas selle üle, miks ei vaimustanud innovaatiline Rainer Maria Rilke nooreestlasti, jäädes nende poolt kaasa haaramata, kuid rahuldavat vastust sellele ei leia. Ehk segas saksa luule täiuslikkuseni viija märkamist eelkõige Noor-Eesti prantsuse (ja vene) orientatsioon? Rutt Hinrikus vaatleb oma artiklis „Noor-Eesti ja naised” naisliikumise üle peetud diskussiooni Eestis, samuti naiste rolli Eesti avalikkuses ning kolme juhtiva nooreestlaste elus. Artiklil on sarnane lähenemine ja kokkulangevusi siinkirjutaja kahe artikliga: „Nooreestlaste naisekujusid” (2006)³ ja „Eesti esimeste naiskirjanike „oma tuba” ja vastuvõtt

³ Ilmunud kogumikus: Noor-Eesti 100. Kriitilisi ja võrdlevaid tagasisivaateid. Koostanud ja toimetanud E. Lindsalu. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2006, lk 112–157.

sünkroonkriitikas” (2008).⁴ Viited neile artiklitele Hinrikusel siiski puuduvad.

Esile tahaksin tõsta veel Virve Sarapiku seni uurimata tahke valgustavat uurimust Noor-Eesti antifuturismist, milles ta kirjeldab murrangut nooreestlaste linnasse suhtumises, nende linnakujutust ning analüüsib nende tõrju-

⁴ Ilmunud kogumikus: Kriitika diskursus: minevik ja tänapäev. Toimetanud R. Veidemann, M. Kirme. (Acta Universitatis Tallinnensis, A 28.) Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2008, lk 68–94.

vat/vastakat suhet futurismiga ja futuristide meelisvaldkonna – filmiga.

Tarkusejumalanna Pallase Ateena ema Metis on isa Zeusiga võrreldes olnud seni pea tundmatu. Jääb üle loota, et Methisest kujuneb siinsel teadusmaastikul viljakas ning prestiižne väljanne.

ELO LINDSALU

ÜHE PIKA MÖTTELOO-TEEKONNA LÕPUKÜMNENDID

Karl Ast Rumor. Tule ja päikese all. Maailma lõpus III. Eesti mõttelugu 88. Koostaja Hando Runnel. Tartu: Ilmamaa, 2009. 304 lk.

Karl Ast Rumori mõtteloo-triloogia „Maailma lõpus” kõik kolm raamatut on nüüd lugeja käes. Selle kolmiku põguski silmitsemine ütleb, et viieteistkümnendat aastat ilmuv „Eesti mõttelugu” vaibumatu hooga edasi liigub. Triloogia esimene köide „Maailma lõpus” kannab järjekorranumbrit 74 ja ilmus 2007. Sarja 81. raamatuna järgnes mullu „Lääs–Ida–Lääs”. Juba kevadel 2009 lisandus kolmandana „Tule ja päikese all” järjekorranumbriga 88.

Tempo hoidmine sisuliselt nii nõudliku ettevõtmise puhul on juba iseenesest väärt asi. Karl Ast Rumori raamatud selles pikas reas rõõmustavad aga eeskätt sellega, et need olemas on. Triloogia koondab aastatest 1904–1970 pärit tekste. Huvilistele on kättesaadavaks tehtud üle tuhande lehekülje mitmes žanris kirjutisi, mis olid möödunud sajandi perioodilistes trükiväljaannetes laiali ja seega aktuaalsest kultuurikäibest üsna lootusetult väljas. Mõtteloo ühisnimetaja alla mahub nendes raamatutes rohkesti rahvusliku aja- ja kultuurilooa seotud tekste, mis eriti

poliitilisse ajalukku puutuvalt rahvuslikest piiridest ka tublisti laiemale ulatuvad. Rahvusliku mõtleja Ast Rumori olemasolu ei olnud ju iseenesest saladus, nüüdsest saab temaga ka suhelda. Üldisema probleemina tõuseb siit ka kirjaniku ja poliitiku, kirjaniku ja mõtleja suhe, mille vaatlemiseks seni pidepunkte napiks jäi.

Karl Ast Rumor oli küllusliku andega kultuurilooja. Külluslikuks tahaks nimetada ka Ilmamaa ettevõtmise tulemust. Visandub ja saab konkreetsust Karl Ast Rumori kirev ja sisukas elukäik, aga ka Eesti, Euroopa ja maailma XX sajandi ajalugu selle dramaatilismates poliitilistes arengutes. Saame teada, et maailm selle inimkondlikus, tänast sõna kasutades globaalses olemises ja arengus huvitas seda eestlast tublisti rohkem, kui see tema eluajal tavaline oli. Ast Rumor ei olnud üksnes väsimatult uudishimulik, vaid ka analüüsija ja mõtleja, maailmas toimuva sisu ja tähenduse otsija. Suureks abiks oli seik, et ta ideoloogilistest mõjutustest aegsasti kõrgemale tõusnud oli, aga seejuures järjekindlalt humanistlikele põhiväärtustele toetus. Suuresti kasvatab publikatsiooni tähendust eestlaste rahvusliku olemise ja Eesti riigi mõtlejate tark väärtustamine.

Niisugused on mõned üldistavad järeldused triloogiat kui tervikut hõlmata püüdes. Mida kolmas raamat eelnevale lisab?

„Tule ja päikese” all esitleb ja meenutab tekstide kaudu autori elukäigu kolme viimast aastakümnet 1940–1970. Raamat jaguneb kaheks. „Riigikaotus” hõlmab Teise maailmasõja aastaid 1940–1945 ja selle pealkiri kommentaare ei vaja. Järgneb „Lõplikus lõksus”, mis esitab valiku aastatel 1949–1970 kirjutatud poliitilist ja kultuuriloolist publitsistikat ning tuletab põgusalt meelde ka kirjanikku. Just autori biograafiat ja saatust meeles pidades on viienda osa pealkiri täpne, aga meenutab kaude ka vaatluse all oleva inimese vastupanujõudu ja alistamatust. Artikliterea hõrenemine 1960. aastatel ei näita vaatlaja huvi lõppemist, vaid kirjutaja töövõime langust, mida ta ise ühes oma 1966. aasta novembris Valev Uibopuule saadetud kirjas katastroofiliseks nimetas. Takistas ka visa soov jätkata pooleliolevat tööd memuaaride juures. Oma muljeid maailmast, nagu need ajakirjanduse kaudu kaheksakümne viiendale sünnipäevale läheneva meheni jõudsid, vahendas ta 27. mail 1970 kirjas Uibopuule nii: „Maailma pilt meenutab hullumaja tulekahju. Minu jaoks on see kõik nii tuttav (endistest aegadest), nagu kuulaks ühte vana, vana grammafoni plaati. Kuid ikkagi ma ärritun” (EKLA, f 341, m 3 : 1).

Mõlemad osad, nii „Riigikaotus” kui ka „Lõplikus lõksus”, algavad näidetega Ast Rumori tollasest kirjavahetusest. Kirjad pakuvad intrigeerivaid viiteid autori isikule ja biograafiale ning sobivad hästi järgnevaid tekste sisse juhutama. Samas tekib lugemisel küsimus, kas ei oleks ka nendesse endisse puutvalt mõni väike lugejasõbralik teade ja kommentaar asjale kasuks tulnud.

Põhiteemad lähevad läbi terve raamatu ja tõusevad selgesti nähtavale. Teise maailmasõja käigus Euroopas

kujunenud olukord, milles ka eestlased oma riigi kaotasid, oli ülekohtune ja talumatu ning jäi püsima aastakümneteks. Vaevalt küll, et kunagi varem selle kohta otse nende aastate trükisõnast pärinevat nii teravat teksti lugenud olen kui siit ja seekord. Nimesid nime tamata süüdistas poliitiline põgeneja üha uuesti nn suuredemokraatiad demokraatia reetmises. Oma totalitaarsel liitlasel (Nõukogude Liidul) lubati hävitada pool tosinat kultuurriiki, Eesti nende hulgas.

Püsivalt on siis päevakorras ja vaatluse all Eesti riigi ja rahva saatust tolles ajas ning ka ajaloolises tagasivaates. Minu lugemismuljes tõusiski Eesti-tema peamiseks, aktualiseerus muust enam. Eesti ja eestlastega seotud käsitlustes näen ka raamatu mõttelooliselt kõige kandvamat osa. Ast Rumor oskab keerulistest asjadest kõnelda selgelt – lugegem kas või tema artiklit „Eesti rahvas ajaloo valgusel” (lk 51–79). Üllatav on artikli teema: katse ajaloost lähtudes eesti rahvuskarakterit kujunemist ja omapära visandada. Kusjuures edasiviivaks mõtteks on soov tõestada, et „eesti rahvas õigustatud on isennast valitsema” (lk 76). Algusest lõpuni pädeva, tõsiasjade seoseid nägeva ja mõtleva mehe kirjutatud on ka essee „Kus asub Eesti” (1955). Eesmärgiks Euroopa poliitilise oleviku kriitiline mõtestamine, vaatlleb Ast Rumor uudsetes seostes Euroopa poliitilist minevikku. Aeg on peaaegu kolmveerand sajandit edasi läinud, nende arutluste ja mõttekäikude värskus püsib. Nagu sobib ka täie tähelepanuga üle lugeda, mida Ast Rumoril Eesti Vabariigi 40. aastapäeva puhul 1958 Tulimul-la lugejatele ütelda oli.

Kuus aastat hiljem, 23. veebruaril 1964 pidas Ast Rumor Eesti Vabariigi aastapäeva puhul kõne, mille tekst Vabas Eestis avaldati („Kus ja kuhu”, lk 267–277). Selle publikatsiooniga seoses väike õiendus: Ast Rumor ei kõnelnud

tookord New Yorgis, vaid Washingtonis. Kirjavahetusest Uibopuuga, kust see teade pärit, on talletunud ka selle esinemise juurde kuuluvaid kommentaare, mis ammu tekstitagusest aimu annavad. Nädal enne esinemist Uibopuule kirjutatud kirjas teatas Ast Rumor, et hakkab kõne teksti kirjutama. Peale kõneleja ea oli selleks ka teisi põhjuseid: „Washingtoni eestlaskond koosneb peamiselt intellektuaalidest – nõudlik ja oma peaga mõtleb rahvas. Lobiseda ei või. Minu hinnang poliitilisele olustikule läheb lahku meie „ametlikust” poliitikast; tahan selle Washingtonis lagedale tuua ja pean olema väga ettevaatlik” (K. Ast Rumor V. Uibopuule 17. II 1964). 1. mail kirjutatud kirjas palus Ast Rumor Uibopuud Vabast Eestist oma kõne teksti lugeda ja arvamust selle kohta: „Ütelge, kas see läheb palju lahku Rootsi eestlaste arusaamadest. Siin loeb suurem hulk mind vist ketseriks, kuigi avaldasin oma mõtteid ettevaatlikult ning varjatult. Koosolekul leidis ometi rohkesti kuulajaid, kes mind tänama tulid, et ometi kord asjalik kõne tüütuks muutnud kellukeste kõlistamise asemel!”

Uibopuu vastas, et kirjutab Ast Rumori vaadetele ja hinnangutele enamasti hea meelega alla. Eriti hindas ta Ast Rumori positiivset suhtumist kultuuri ja hariduse toimimisele Eestis (vaatlusaluses raamatus lk 276 avaldatud mõtted). Rootsi-eestlaste arvamus ei olnud Uibopuule selge, kuna puudus üksmeel. Küll arvas ta ajakirjandusele toetudes, et USA eestlaskond Rootsi omast palju tagurlikumalt mõtleb.

Karl Ast Rumori vahekord pagulusega tuli veel jutuks kirjas, mille ta kirjutas Uibopuule sama aasta 13. oktoobril. Ast Rumor teatas, et ei käi koosolekutel, kuna „valitsev mentaliteet ei ole mulle sallitav. Tehke, mis tahes, aga pagulased põevad neuroosi ja näevad ilmsi unesid. See tuli ilmsiks ka Sirge siin viibides. Kodumaa on meie jaoks

katkumaa ja iga kodumaalane kahekordne Stalin”. Ast Rumor tunnistab, et pagulaste niisuguseid suhtumisi ta mõistab, aga ei saa neid „mõistlikuks ega inimlikuks pidada. See võõrandab mind eestlaste perest”.

Aruka mõtleja kriitiline isepäisus oli inimese loomuses. See tekitas komplikatsioone, aga enesest taganemine ei olnud võimalik.

Stiilimeistrina on kirjanik Karl Rumor Ast Rumori mõtteloo-raamatutes läbivalt oluline osaline. Konkreetselt tuletab kirjanik end meelde kohe üsna raamatu algul. 23. juulil 1943 Lauri Kettunenile kirjutatud kirjas esitab ta nägemuse oma tulevikust Soomes: talupidamisele, loodusele ja aastaegadele pühendatud elu, millesse kuuluks ka veel mõne raamatu kirjutamine: „Olen vaikinud kümme aastat. Nüüd hõõgub aju jälle ilukirjanduslikest ainetest. Kõigepealt aga vajaksin rahu, rahu, rahu” (lk 26). Rahu ei tulnud, ei saanud kirjanikust ka põllumeest, aga mõned väärtuslikud raamatud plaanitseja siiski veel kirjutas.

Brasiilia-aja algul kirjutatud „Brasiilia motiividel” viitab kirjaniku varasemale loomingule Jonas Meeliste mänguvõtmisega. Tihedalt on täis viiteid oma eelnevale ilukirjanduslikule loomingule kuuekümne viienda sünnipäeva puhune „Kuuekümne viiendal süd ametuikel”. Karl Rumori nime all ilmusid kõigepealt Tulimullas, aastaid hiljem aga omaette raamatuna („Liivakella all”, 1971) miniatüürid, mille seos mõtteloo raamatuga rääkimist ei vaja (tsükkel „Riimita riimid”). Kirjandusloo mõtteloolist suunda ja võimalusi esindavad ka esseed Koidulast, Gustav Suitsust ja August Gailitist.

„Eesti mõtteloo” sari ja selle lugejad on rikkamaks saanud kolme raamatu võrra, mille tähendus mõttelooost kaugelt laiemale ulatub.

ÜLO TONTS